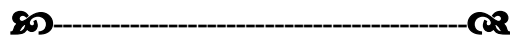

การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์: แนวคิดและการประยุกต์ หลักพุทธธรรม*

DEVELOPMENT AND EMPOWERMENT OF HUMAN POTENTIALS: CONCEPTS
AND APPLICATIONS OF THE BUDDHA-DHARMA

วรินทร์ จินดาวงศ์, วันเพ็ญ วัฒนกุล

Warinthon Chindawong, Wanphen Wattanakool

นักวิชาการอิสระ

Independent Scholar

Corresponding Author E-mail: Warinthonlove99@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แนวคิดและหลักการประยุกต์หลักพุทธธรรม และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักภavana 4 ในพระพุทธศาสนาผ่านการสังเคราะห์เอกสาร ตำรา งานวิจัย ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนา และเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์ เป็นผลการพัฒนาตนเพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมด้านการศึกษา การพัฒนา และการฝึกอบรมด้วยการบูรณาการองค์ความรู้ทั้งหมดเข้ามามีอิทธิพลในการเรียนรู้ เป็นหลักการแห่งการเจริญงอกงามก้าวหน้าให้เป็นมนุษย์ที่ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยสุจริต มีศีลธรรม และความสุข หลักภavana 4 ประการ ประกอบด้วย 1) กายภavana การพัฒนากาย 2) สีลภavana การอบรมศีล 3) จิตตภavana การพัฒนาจิต และ 4) ปัญญาภavana การพัฒนาปัญญา

คำสำคัญ: การพัฒนาศักยภาพมนุษย์; ภavana 4

Abstract

This academic article aimed to study the theory of human resource development, concepts, and principles of application of Buddha-dhamma and human resource development according to the Four Bhavana principles in Buddhism through the synthesis of documents, textbooks, and research results. Development and empowerment of human potential It is the result of self-development for life in society in terms of education, development, and training

* Received January 25, 2023; Revised February 9, 2023; Accepted February 10, 2023

by integrating all knowledge to influence learning as a principle of growth and advancement as a living human being to live honestly, morally, and happily. Bhavana 4 consists of: 1) Kaya-bhavana, physical development, 2) Sila-bhavana, moral development, 3) Citta-bhavana, emotional development, and 4) Panna-bhavana, wisdom development.

Keywords: Human Potential Development; Bhavana 4

บทนำ

ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580) เป็นยุทธศาสตร์ชาติฉบับแรกของประเทศไทยตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งจะต้องนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อให้ประเทศไทยบรรลุวิสัยทัศน์ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้ว ด้วยการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” ภายในช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อความสุขของคนไทยทุกคน การขับเคลื่อนนโยบายของรัฐบาลใช้ในด้านระบบบริหารจัดการตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ มีเป้าหมายการพัฒนาที่สำคัญเพื่อพัฒนาคนในทุกมิติและในทุกช่วงวัยให้เป็นคนดี เก่ง และมีคุณภาพ โดยคนไทยมีความพร้อมทั้งกาย ใจ สติปัญญา มีพัฒนาการที่รอบด้านและมีสุขภาวะที่ดีในทุกช่วงวัย มีจิตสาธารณะรับผิดชอบต่อสังคมและผู้อื่น มัธยัสถ์ อดออม โอบอ้อมอารี มีวินัย รักษาศีลธรรม และเป็นพลเมืองดีของชาติ มีหลักคิดที่ถูกต้อง มีทักษะที่จำเป็นในศตวรรษที่ 21 มีทักษะสื่อสารภาษาอังกฤษและภาษาที่สามและอนุรักษ์ภาษาถิ่น มีนิสัยรักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สู่การเป็นคนไทยที่มีทักษะสูง เป็นนวัตกรรม นวัตกรรม นักคิด ผู้ประกอบการ เกษตรยุคใหม่และอื่น ๆ โดยมีสัมมาชีพตามความถนัดของตนเอง (ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561 – 2580), 2561)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566 – 2570) ได้อาศัยหลักการหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยสืบสาน รักษา ต่อยอดการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศอย่างมีเหตุผล ความพอประมาณ ภูมิคุ้มกัน บนฐานของความรู้ คุณธรรม และความเพียร โดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับสถานการณ์และเงื่อนไข ระดับประเทศและระดับโลกทั้งในปัจจุบันและอนาคตอันใกล้ และศักยภาพของทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศ ให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความสมดุลในมิติต่าง ๆ ทั้งความสมดุลระหว่างการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศกับความสามารถในการพึ่งตนเองได้อย่างมั่นคง ความสมดุลของการกระจายโอกาสเพื่อลดความเหลื่อมล้ำระหว่างกลุ่มคนและพื้นที่ และความสมดุลทางธรรมชาติเพื่อให้คนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน รวมถึงการบริหารจัดการองคาพยพต่าง ๆ ของประเทศให้พร้อมรับกับความเสี่ยงที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายในประเทศ นอกจากนี้ในการวางแผนและการ

ขับเคลื่อนแผนไปสู่การปฏิบัติต้องอาศัยองค์ความรู้ทางวิชาการที่รอบด้านและพิจารณาด้วยความรอบคอบ ควบคู่กับการยึดถือผลประโยชน์ของประชาชนส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และมุ่งมั่นผลักดันให้การพัฒนาบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ เกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ โดยกำหนดทิศทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของแนวคิด “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” มุ่งเสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับประชาชนทุกกลุ่ม ทั้งในมิติของการมีปัจจัยที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานที่เพียงพอ การมีสภาพแวดล้อมที่ดี การมีปัจจัยสนับสนุนให้มีสุขภาพที่สมบูรณ์ทั้งทางร่างกายและจิตใจ การมีโอกาที่จะใช้ศักยภาพของตนในการสร้างความเป็นอยู่ที่ดี และการมุ่งส่งต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีไปยังคนรุ่นต่อไป (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2565)

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่า ทรัพยากรมนุษย์มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ และเป็นปัจจัยที่สำคัญด้านคุณภาพ โดยคำนึงถึงทรัพยากรมนุษย์ที่ร่วมลงทุนซึ่งไม่ใช่ทรัพย์สิน เพราะบุคลากรลงทุนในเรื่องความรู้ ความสามารถ ทักษะ การศึกษาในการเพิ่มพูนสติปัญญาการฝึกอบรมเพื่อให้เกิดความชำนาญ และทัศนคติเพื่อใช้ในการตัดสินใจ โดยใช้ปัญญาสร้างสรรค์ จึงศึกษาเกี่ยวกับ “การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์: แนวคิดและการประยุกต์หลักพุทธธรรม” ด้านการพัฒนาทุนทรัพยากรมนุษย์เชิงคุณภาพในมิติด้านสังคมและทรัพยากรมนุษย์บริบทการพัฒนาประเทศต่อไป

ในบทความประกอบด้วยประเด็นสำคัญ 3 ประการ คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ แนวคิดและหลักการประยุกต์หลักพุทธธรรม และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนา ดังความสังเขปต่อไปนี้

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนามนุษย์เป็นสิ่งสำคัญ การที่มีประสบการณ์ได้ขึ้นอยู่กับระยะเวลาอันยาวนานในการทำงาน หากขึ้นอยู่กับความสามารถในการเรียนรู้หรือฝึกฝนจากการทำงานมากกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริหารที่มีประสิทธิภาพนั้นเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ฉะนั้นต้องชวนชวนเรียนรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ เพราะเทคนิคในการบริหารและการทำงานมีการเปลี่ยนแปลงตามลักษณะสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปในแต่ละยุคแต่ละสมัย (นิรมล กิตติกุล, 2549)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ต้องประกอบด้วยความรู้ ความสามารถ ทักษะ การศึกษา การฝึกอบรม ความชำนาญ และการตัดสินใจโดยใช้ปัญญาสร้างสรรค์ อีกทั้งเปรียบเสมือนโปรแกรม Software ถ้าเปรียบเทียบกับ HR เกี่ยวกับบุคคลและการวางแผนบุคคล หรืออีกนัยหนึ่งของการบริหารองค์กร Human Capital Management (HCM) จึงเป็นกลยุทธ์ซึ่งทุกองค์กรจะต้องพัฒนา (Assets + Development) นั้นหมายถึง การจัดการสินทรัพย์และพัฒนาความรู้เกี่ยวกับ Digital สารสนเทศ และทุนมนุษย์ ถ้าบุคลากรไม่มีความรู้ ขาดการศึกษาและเทคโนโลยีอันจะส่งผลให้ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานลดลง (บุญทัน ดอกไธสง, 2563)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยทั่วไปแล้วสามารถทำได้หลายวิธี แต่วิธีที่นิยมทำกันเป็นส่วนใหญ่ ได้แก่

1) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการศึกษา (Education) หมายถึง การจัดส่งบุคลากรปฏิบัติงานเข้ารับการศึกษเพิ่มเติมในสถาบันการศึกษาในระดับและหลักสูตรการศึกษาต่าง ๆ รูปแบบที่สำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการศึกษา ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

2) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการพัฒนาในงาน (Development) หมายถึง การที่ผู้บังคับบัญชาหรือผู้รับผิดชอบอื่น ๆ เช่น ฝ่ายบุคคลได้ทำการสอนงาน (coaching) การแนะนำงาน การเพิ่มหน้าที่และความรับผิดชอบในงาน (Job enrichment) การหมุนเวียนงาน (Job rotation) ให้บุคลากรได้รับความรู้และประสบการณ์จากการทำงานเพื่อเพิ่มพูนทักษะในตำแหน่งหน้าที่ต่าง ๆ วิธีการพัฒนาวิธีนี้เป็นเพิ่มพูนความรู้และพัฒนาทักษะในการปฏิบัติงาน ซึ่งจะส่งผลให้บุคลากรปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานเพิ่มมากขึ้น

3) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยการฝึกอบรม (Training) หมายถึง การจัดให้บุคลากรปฏิบัติงานได้รับความรู้เพิ่มเติม ได้มีโอกาสฝึกฝนทักษะ และปรับทัศนคติในหลักสูตรต่าง ๆ ที่องค์กร/หน่วยงานทั้งภายในและภายนอกได้กำหนดขึ้น โดยเป็นการพัฒนาทรัพยากรบุคคลด้านความรู้ ความสามารถ ทักษะ และมีทัศนคติที่เหมาะสมกับการทำงานที่เป็นความรับผิดชอบของพนักงานในปัจจุบัน

แนวคิดและหลักการประยุกต์หลักพุทธธรรม

ทฤษฎีทางจิตวิทยา (Psychological Theory) มีความสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดการเรียนรู้ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการจงใจ การบริหารจัดการ ทั้งนี้ทฤษฎีทางจิตวิทยาเป็นศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการหรือสถานะการเปลี่ยนแปลงในด้านจิตใจและพฤติกรรมการแสดงออก ซึ่งทฤษฎีทางจิตวิทยานั้นได้ถูกนำมาใช้เพื่อเสริมสร้างศักยภาพคนดีและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ในการประยุกต์ใช้ทฤษฎีจิตวิทยาในสังคมนั้น พบว่าทฤษฎี ดังกล่าวนี้นี้ประกอบไปด้วยทฤษฎีย่อย ๆ อีก 3 ทฤษฎีได้แก่

1. ทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัลท์ (Gestalt Psychology) คำว่า “เกสตัลท์” เป็นคำที่มาจากภาษาเยอรมัน หมายถึง ส่วนรวมทั้งหมด หรือโครงการทั้งหมด (Totality/Configuration) โดยกล่าวถึงภาพรวมทั้งหมดที่ประกอบกันขึ้นมาเพื่อให้เห็นภาพรวมใหญ่ ไม่มองเฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่ง ทฤษฎีนี้มีความเชื่อว่าการศึกษาคคุณค่าและมูลค่าที่เกิดขึ้น จากพฤติกรรมมนุษย์นั้นจะต้องศึกษาเป็นภาพรวม จะแยกศึกษาและวิเคราะห์ออกเป็นทีละเรื่องไม่ได้ เนื่องจากพฤติกรรมของมนุษย์เป็นพฤติกรรมบูรณาการ (Integrated Behavior) ที่เกิดจากการผสมผสานกันระหว่างความรู้ ความคิด ความรู้สึก การรับรู้ประสบการณ์ที่แตกต่างกันไปของแต่ละคน ไม่ได้เกิดขึ้นจากเรื่องใดเรื่องหนึ่งเท่านั้น นอกจากนี้พฤติกรรมแสดงออกของมนุษย์ เปลี่ยนแปลงได้ตาม

กาลเวลา ซึ่งขึ้นอยู่กับประสบการณ์ความรู้ที่เพิ่มขึ้น อันเป็นผลทำให้ความรู้ ความเข้าใจ ความรู้สึก ทักษะ และความสามารถเพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน ทฤษฎีนี้จะเน้นไปที่พฤติกรรม การรับรู้ของมนุษย์ที่เป็นพื้นฐานให้เกิดการเรียนรู้จนเรามีการรับรู้ที่แตกต่างกัน ทำให้การเรียนรู้และการแสดงออกแตกต่างกันไป ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งจึงควรเน้นไปที่ภาพรวมของเรื่องที่จะศึกษาก่อน แล้วจึงค่อยศึกษาเนื้อหาย่อยในแต่ละเรื่องที่ละส่วนต่อไป

2. ทฤษฎีจิตวิทยาด้านพฤติกรรม (Behavioral Psychology) ทฤษฎีนี้จะเน้นไปที่พฤติกรรม การแสดงออกของมนุษย์ที่สามารถสังเกตเห็นได้ การเรียนรู้ของมนุษย์ เกิดขึ้นจากสิ่งเร้าหรือตัวกระตุ้นที่ถูกใส่เข้ามา และในทางกลับกันมนุษย์จะหลีกเลี่ยงการกระทำในเรื่องใดเรื่องหนึ่งจากตัวกระตุ้นที่ถูกใส่เข้ามาด้วยเช่นกัน ทฤษฎีนี้จึงมีความเชื่อว่าพฤติกรรมของมนุษย์จะเกิดขึ้นจากการเสริมแรง โดยแบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ 1) การเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement) และ 2) การเสริมแรงทางลบ (Negative Reinforcement) เมื่อเข้าใจดังนี้แล้วจึงใช้จิตวิทยาด้านพฤติกรรมกับเยาวชนให้เหมาะสมได้โดยพิจารณาว่าควรจะใช้การเสริมแรงทางบวกหรือทางลบเพื่อเป็นการกระตุ้นให้เยาวชนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ดีและเหมาะสม มีการสร้างแรงจูงใจและให้รางวัลเมื่อทำดีและมีการดักเตือนลงโทษหากกระทำผิด

3. ทฤษฎีจิตวิทยาการเรียนรู้ (Cognitive Psychology) มาจากภาษาละติน แปลว่า การรู้จัก (Knowing) ทฤษฎีนี้จะมุ่งเน้น ไปที่ความเข้าใจหรือการคาดคะเนเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยการกำหนดรู้ (Perception) มาก่อน การรับรู้ที่ถูกต้องจะนำไปสู่พฤติกรรม การแสดงออกที่ถูกต้องเช่นเดียวกัน ทฤษฎีนี้เป็นการผสมผสานระหว่างทฤษฎีจิตวิทยาเกสตัลท์และจิตวิทยาเชิงพฤติกรรมเข้าด้วยกัน ทฤษฎีในกลุ่มนี้อธิบายว่า การเรียนรู้เป็นผลของกระบวนการคิด ความเข้าใจการเรียนรู้สิ่งเร้าที่มาจากกระตุ้น ผสมผสานกับประสบการณ์ ในอดีตที่ผ่านมาของบุคคลที่เป็นพ่อแม่ทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้น ซึ่งการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ที่ได้รับในปัจจุบันกับประสบการณ์ในอดีต จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทางปัญญาเข้ามามีอิทธิพลในการเรียนรู้ด้วย ทฤษฎีกลุ่มนี้จึงเน้นกระบวนการทางปัญญา (Cognitive Process) ที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และนำความรู้ไปใช้กับการสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์จากกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในสังคมในด้านต่าง ๆ (ณัฐพันธ์ เชนนันท์, 2545)

ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) ให้ความสำคัญของการเป็นมนุษย์ และมองมนุษย์ว่ามีคุณค่า มีความดีงาม มีความสามารถ มีความต้องการ และมีแรงจูงใจภายในที่จะพัฒนาศักยภาพของตน หากบุคคลได้รับอิสรภาพและเสรีภาพ มนุษย์จะพยายามพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

สรุปได้ว่า การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยสุจริต มีศีลธรรมและความสุข จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทางปัญญา (Cognitive Process) เข้ามามีอิทธิพลในการเรียนรู้ ทำให้เกิดการเรียนรู้และนำความรู้ไปใช้กับการสนับสนุนการ

พัฒนาศักยภาพของมนุษย์จากกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในสังคมด้านการศึกษา (Education) การพัฒนา (Development) และการฝึกอบรม (Training)

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักภาวนา 4 ในพระพุทธศาสนา

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เป็นหัวใจสำคัญของการบริหารองค์การอย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความสัมพันธ์ในหน้าที่การงานระหว่างบุคลากรในองค์การ สนับสนุนความก้าวหน้า และส่งเสริมการพัฒนารายบุคคล ซึ่งได้แก่ การพัฒนาปัญญาภายในคุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญา ที่ส่งผลสู่ภายนอก ซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจา เป็นความสัมพันธ์กับมนุษย์และวัตถุ เพื่อนำความรู้ที่ได้ฝึกพัฒนาพฤติกรรมที่ดีภายในตนเอง เพื่อนำมาปรับปรุงความสามารถในการทำงานร่วมกับบุคลากรจนกลายเป็นวัฒนธรรมเพื่อขับเคลื่อนองค์กรไปสู่เป้าหมาย เป็นพลเมืองที่เข้มแข็งของสังคม นั่นคือ การพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยสุจริต มีศีลธรรมและความสุข พระพุทธศาสนายกย่องผู้ที่พัฒนาตนว่าเป็นบุคคลสูงสุด อย่างที่दैยกพุทธภากษิตมาแสดงว่า ทนโต เสฏโฐ มนุสเสสุ ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกตนแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด เมื่อยกย่องผู้ที่พัฒนาตนแล้ว ก็มีจุดเน้นข้อต่อไป คือ พระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์เป็นผู้ที่ฝึกได้ หรือนับถือศักยภาพในตัวมนุษย์ที่พัฒนาขึ้นได้ เมื่อพัฒนาได้ก็เน้นความสำคัญของการฝึกฝนพัฒนาตน ให้ความสำคัญมากแก่การฝึกฝนพัฒนาตน ฉะนั้น จึงบอกว่า ความดีหรือความประเสริฐของมนุษย์นี้ อยู่การฝึกฝนพัฒนาตนนั่นเอง เพราะมนุษย์นั้น ถ้าไม่ฝึกฝนพัฒนาแล้ว ก็ไม่มีคุณค่าอะไร ถ้าพัฒนาให้ดีแล้วก็ประเสริฐเลิศล้ำ จนกระทั่งแม้แต่เทพพรหมก็เคารพบูชา อาจเป็นถึงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ถ้าไม่ฝึกฝนพัฒนาตน ก็อาจจะเต็มไปด้วยสิ่งชั่วทราม อาจจะเลวร้ายต่ำต้อยด้อยกว่าแม้แต่สัตว์เดรัจฉานก็ได้ ฉะนั้น ในการปฏิบัติทางพุทธศาสนา จึงเน้นความสำคัญของการพัฒนาตนเป็นอย่างมาก จุดหมายของการพัฒนาตนจะถือว่าสำเร็จ โดยมองที่การได้พัฒนาตนครบ 4 ด้าน (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), 2544) โดยใช้หลักคำสอนของพระพุทธองค์ที่ว่าด้วยภาวนา 4 หมายถึง การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา (อง.นวก. (ไทย) 22/79/121) แบ่งตามสิ่งที่ควรพัฒนา มี 4 ประการ อันได้แก่

1. กายภาวนา คือ การพัฒนากายหรือการฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าในทางที่ดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ ไม่ให้เกิดโทษหรืออกุศลกรรม ให้เกิดแต่คุณหรือกุศลกรรม พุดให้เข้าใจง่าย ๆ คือ ใช้กายในทางที่ดี สร้างแต่คุณงามความดี เมื่อบุคคลพัฒนากายหรือฝึกอบรมกายให้ดี ใช้กายในการกระทำกุศลกรรมละเว้นอกุศลกรรม ใช้กายในการบำเพ็ญประโยชน์เว้นโทษทุกชนิด ย่อมจะได้รับประโยชน์จากการมีกาย ไม่ก่อทุกข์ก่อโทษให้แก่ตนเองและผู้อื่น เป็นการใช้กายที่คุ้มค่า เป็นไปเพื่อประโยชน์ในโลกนี้ ประโยชน์ในโลกหน้า และประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน

2. สีสถาวนา คือ การอบรมศีลหรือการพัฒนาความประพฤติ เป็นการดำรงตนให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่ประพฤติตนนอกกรอบของศีลธรรมและกฎหมายบ้านเมือง ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหายให้แก่ตนเองและสังคม ดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรมและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน คือรักษาศีลให้บริสุทธิ์ เป็นคุณสมบัติที่มนุษย์ทุกคนต้องมี เพราะศีลเป็นระเบียบแบบแผนอย่างหนึ่งที่ทำให้มนุษย์มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นสิ่งที่สร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นในสังคม ไม่ว่าจะเป็นสังคมขนาดเล็กระดับครอบครัว หรือสังคมที่มีขนาดใหญ่ขึ้นไปตามลำดับ สังคมใดมีบุคคลผู้รักษาศีลสมบูรณ์อยู่มาก สังคมนั้นย่อมมีความสงบสุขมากตามไปด้วย

3. จิตตถาวนา คือ การพัฒนาจิตหรือการฝึกอบรมจิตใจ เพื่อให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา มีฉันทะ มีความเพียร มีขันติ เป็นต้น คือ การฝึกให้จิตใจดำรงคงมั่นในคุณธรรมนี้เป็นสิ่งจำเป็น เพราะคุณธรรมเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลมีความรู้สึกนึกคิดที่ดี มีความตระหนักรู้ในด้านที่ดี มีความประพฤติที่ดี มีการปฏิบัติต่อผู้อื่นในสังคมในด้านที่ดี มีคุณลักษณะที่เป็นคุณต่อตนเองและผู้อื่น และเป็นบุคลากรที่มีคุณค่าต่อสังคม ไม่ก่อปัญหาให้สังคม ทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมหมู่ใหญ่มีความสงบสุข

4. ปัญญาถาวนา คือ การพัฒนาปัญญาหรือการฝึกอบรมปัญญา ให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันและเห็นแจ้งโลกตามสภาวะที่มันเป็นฝึกทำจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลสตัณหาทั้งปวง แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา การพัฒนาปัญญานั้นสามารถทำได้ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนาถือเป็นสิ่งหนึ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะผู้ไม่มีปัญญาก็เปรียบเสมือนกระป๋องตาบอดที่เดินอยู่ในป่า ตนเองเดินผิดทางก็ไม่รู้ เดินมุ่งหน้าไปสู่หุบเหวก็ไม่รู้ หรือเดินไปหาเสือร้ายก็ไม่รู้ เพราะความที่ตนเองตาบอดมองไม่เห็น คนขาดปัญญาก็เช่นกัน ย่อมไม่รู้ผิดรู้ชอบ ไม่รู้บาปบุญคุณโทษ ไม่รู้ประโยชน์หรือมิใช่ประโยชน์ ไม่รู้ว่าสิ่งใดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ เมื่อเป็นเช่นนี้ ย่อมมีโอกาสที่จะกระทำความผิดสูง การดำรงชีวิต การอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมย่อมขาดประสิทธิภาพ มีหน้าซ้ำยังจะก่อปัญหาให้ตนเองและผู้อื่นอยู่รำไปเพราะความที่ขาดปัญญา

การพัฒนาทั้ง 4 ด้านนี้ ควรทำให้ครบถ้วนสมบูรณ์ทุกประการ ถ้าขาดไปเสียอย่างหนึ่งอย่างใด คุณภาพชีวิตย่อมจะไม่สมบูรณ์เต็มร้อยเช่นกัน ต่อเมื่อพัฒนาครบทั้ง 4 ด้านอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง จึงจะได้ชื่อว่าเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพของสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลจะต้องหมั่นพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ โดยทั่วไป ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน การสอบถามผู้รู้ เพื่อให้รู้ผิดชอบชั่วดี มีความรู้ในการดำเนินชีวิตตามคลองธรรม โดยทางธรรม ได้แก่ การเจริญวิปัสสนาภาวนา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวงและเห็นแจ้งโลกตามสภาวะที่มันเป็น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาของบุคคล 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) กายถาวนา การพัฒนากาย 2) สีสถาวนา การอบรมศีล 3) จิตตถาวนา การพัฒนาจิต และ 4) ปัญญาถาวนา การพัฒนาปัญญา ส่งผลต่อการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์อย่างแท้จริงและยั่งยืน

สรุป

การพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่ดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยสุจริต มีศีลธรรมและความสุข จำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทางปัญญา (Cognitive Process) เข้ามา มีอิทธิพลในการเรียนรู้ ทำให้เกิดการเรียนรู้และนำความรู้ไปใช้กับการสนับสนุนการพัฒนา ศักยภาพของมนุษย์จากกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในสังคมด้านการศึกษา (Education) การพัฒนา (Development) และการฝึกอบรม (Training)

ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลจะต้องหมั่นพัฒนาปัญญาอยู่เสมอ โดยทั่วไป ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียน การสอบถามผู้รู้ เพื่อให้รู้ผิดชอบชั่วดี มีความรู้ในการดำเนินชีวิตตามคลองธรรม โดยทางธรรม ได้แก่ การเจริญวิปัสสนาภาวนา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งทั้งปวง และเห็นแจ้งโลกตามสภาวะที่มันเป็นซึ่งเกี่ยวข้องกับการพัฒนาของบุคคล 4 ด้าน ประกอบด้วย 1) กายภาวนา การพัฒนากาย 2) สีสภาวนา การอบรมศีล 3) จิตตภาวนา การพัฒนาจิต และ 4) ปัญญาภาวนา การพัฒนาปัญญา ส่งผลต่อการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพมนุษย์อย่างแท้จริงและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- ณัฏฐพันธ์ เขจรนนท์. (2545). *การจัดการทรัพยากรมนุษย์*. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- นิรมล กิตติกุล. (2549). *องค์การและการจัดการ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บุญทัน ดอกไธสง. (2563). *AI FOR EXECUTIVE LEADER สำหรับนักบริหารมืออาชีพ*.
- พระนครศรีอยุธยา: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2548). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนานวัตกรรมจัดการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ. 2561 – 2580. (2561, 13 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 135 ตอน 82 ก. หน้า 8.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2544). *หลักแม่บทของการพัฒนาตน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสาม พ.ศ. 2566 – 2570*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี.